

Arkitektonisk helhedsvurdering

Gentofte Kommune 2019

Gentofte
Kommune

Forord

Formålet med dette skriv er at opnå en forståelsesramme for et helhedssyn og en inspiration til metoder til udvikling af arkitektonisk kvalitet.

Arkitektur er en symbiose mellem det praktiske og det æstetiske. Arkitektur har mange udtryk, i vellykket arkitektur er der nogle tilbagevendende principper:

- At der i det enkelte værk skal være en konsekvens i den arkitektoniske "dialekt". Er det eksempelvis konstruktionen der ønskes udtrykt, så skal det også være den faktiske konstruktion og ikke en kulisser, man kan se. På samme måde skal et ønske om et legende udtryk også resultere i at formerne står ubesværet.
- At der er tilført eller videreført kvaliteter fra områdekarakteren, f.eks. at bygge videre på en homogenitet eller at dyrke den variation der måske er det kendetegnende. Ligeledes skal kulturarven, landskabet og miljøet respekteres.
- Arkitektur repræsenterer sin tid, efterligning af en anden tids arkitektur (pastiche) er ikke arkitektur, på samme måde som en "uægte antikvitæt" ikke er antik. Nutidig arkitektur kan formgives så den fortsætter fortællingen f.eks. fra det omgivende historiske miljø, og således både relaterer sig til traditionen og udfordrer den.
- Arkitekturen er velfungerende, tilgængelig, den udnytter eksisterende viden, teknologi og den er bæredygtig. Høj arkitektonisk kvalitet fører ofte til lang levetid og dermed bæredygtighed.
- Arkitektonisk kvalitet indbefatter bevidst bearbejdning af rum, lys, farver, materialer, teksturer, akustik og indeklima. Alt så vidt muligt i en sammenhængende velfungerende helhed.

Arkitektur er komplekst. En kvalificeret arkitektonisk fortolkning af en opgave, samt omsætning af fortolkningen til et vellykket arkitektonisk svar kræver omfattende arkitektfaglighed.

Denne beskrivelse vil, med udgangspunkt i nogle klare kriterier forsøge at forklare det diffuse begreb arkitektonisk kvalitet kan gøres håndgribeligt, og hvordan man dermed kan opnå en kvalificeret diskussion om arkitektur.

Indledningen – den arkitektoniske forståelsesramme

I snakken om arkitektur sker det ofte, at samtalen afmonteres med bemærkningen ”det er jo smag og behag”. Men der er også de smukkeste citater der indrammer netop den kvalificerede arkitekturs væsen:

Om Utzon's Mallorca huse:

”De er tegnet med en sådan hengivenhed for landskabet at huset for os virker som et tempel og en fejring af stedets og landskabets integritet”.

- *Rafael Moneo*

”God arkitektur er når man kan se at husene er bygget med kærlighed”

- *Jens Jørgen Thorsen*

Citaterne indrammer noget meget væsentligt i arkitekturen, men for tilbagevendende at kunne udvikle og tale om arkitektur er der behov for at definere de grundlæggende temaer. Forståelsesrammen skal være helhedsorienteret for at de mange forhold og værdier¹ der ligger til grund for arkitekturen bliver synliggjort.

En forståelsesramme skal være systematisk og samtidig så enkel, at den ikke tager energien ud af projektet. Begreberne skal tværtimod hjælpe med til, at potentialer og værdier kommer frem! Målet er ikke at opnå et facit, men en kvalificering af diskussionen. Selv med gode argumenter skal man ikke vente at opnå enighed, men blot at nærme sig en forståelse af arkitekturens væsen, og ofte opstår der, selv med mindre, ”aha” oplevelser, at en tidligere mere følelsesbaseret og måske kategorisk holdning ændres til en anerkendelse af problemet eller kvaliteten i et stykke arkitektur.

Kunst kan sjældent forklares, den skal opleves. Arkitektur, som jo også betegnes bygningskunst, kan heller ikke altid forklares fuldt ud, men ved at få øje på, og definere de virkemidler der ligger til grund for oplevelsen kan man nærme sig. Derfor indgår æstetik og perception også som et væsentligt tema.

Arkitektur diskuteres i mange forskellige sammenhænge, privat og uformelt, over hækken, og mere formelt, f.eks. mellem bygherre og rådgiver, i arkitektkonkurrencer, og i de tilfælde hvor der, jævnfør en lovtekst, er konkrete arkitektoniske forhold, som involverer planlægnings-/bygnings- eller fredningsmyndigheden. Omfang og metode skal tilpasses situationen, men temaerne er de samme.

Det er i ovenstående kontekst, at den arkitektoniske forståelsesramme skal fungere, og tillige være enkel. Formålet er at sikre og udvikle værdier i vores omgivelser! - Men først lidt om præmisserne.

Arkitektonisk vurdering - om præmisser der har indflydelse på arkitektonisk vurdering

Vellykket arkitektur

"God arkitektur" forbindes med "smag" og smag og behag kan som bekendt ikke diskuteres. Da god arkitektur for den enkelte ofte handler om hvorvidt egne skønhedsidealiser tilfredsstillendes, tales der her i stedet om arkitektonisk kvalitet eller vellykket arkitektur.

Med "vellykket" frem for "god" gives der plads til formgivning der er kvalificeret, uden det nødvendigvis er den man selv ville have valgt. Populært sagt bliver grundlaget for vurderingen mere faglig og demokratisk. Særligt når den arkitektur man vurderer, ikke er ens egen produktion, er det en forudsætning for nyttig kommunikation, at man er i stand til at nedtone eller helst undlade at den personlige smag får betydning. Arkitektoniske projekter er både en investering for bygherren, og måske hjerteblood fra arkitekten, men samtidig vil det færdige resultat stå tilbage i mange år og måske have indflydelse på mennesker og miljø. Så kritik må både være varsom, men den er også vigtig, for at lære og for at kunne lære fra sig.

Arkitektur fortjener en kvalificeret vurdering, også selv om det er formgivning man selv vil have ønsket anderledes. I et sådant eksempel må målet være at man får en forståelse der berettiger formgivningen, eller at formgiveren får en større forståelse af hvordan det kan blive bedre næste gang.

Jeg må lidt skamfuldt erkende at jeg i min tidlige ungdom havde det svært med at se skønheden i PH-lamper, fra de blå eller orange til de store kobber kogler, og gik og harcelerede lidt over hvor konform den etablerede generation var i deres valg af indretninger, indtil min far, ingeniør af guds nåde, viste mig egenskaberne ved de parabolide skærme. Det gav en omvæltning og en stor glæde siden at se formens, materialernes og farvernes betydning for formidling af glødepærens lys.

Ligeledes blev jeg senere ret ukritisk begejstret for Arne Jacobsens bygninger og design, indtil min hustru kunne forklare mig at hans salatbestik er en designmæssig misforståelse der virker som en hån mod en god salat, selvom tiden var en anden, har hun jo ret i at han jo kunne have gjort det til en fornøjelse at gribe ned og fatigere salaten i stedet for at lade formalismen alene.

Derfor må man koncentrere sig om at begrunde hvorfor man opfatter arkitekturen som mere eller mindre vellykket, altså hvilke forhold der giver indtrykket af arkitektonisk kvalitet, eller mangel på samme.

I en helt overordnet vurdering kan man se på om arkitekturen er velfungerende, om den er veludført og om den passer til stedet enten som en harmoni eller som en interessant disharmoni.

En anden øvelse kan også være at forestille sig stedet hhv. med projektet og uden projektet, og "mærke" om arkitekturen tager mere eller mindre end den giver!

Alt byggeri tager noget fra stedet, men vellykket arkitektur forærer også mest muligt tilbage.

Præmisser og forudsætninger

Nidkært kan man sige at det er arkitektens opgave at opnå arkitektonisk kvalitet, selvom det vil være mere rimeligt at nøjes med at forvente bedst muligt inden for den præmis der er stillet for opgaven. Der kan f.eks. være særlige krav fra bygherren, økonomi, bygningsreglement og byplanvedtægter som er begrænsende. Der kan også være stærk indflydelse fra andre interessenter f.eks. bygherrerådgiver og entreprenør.

Det har stor betydning at skabe en positiv proces. Der ydes mere og med dybere indlevelse og ejerskab hos parterne udløses større kvalitet.

Hvis man som bygherrens projektleder ser, at præmissen (rammerne) er utilstrækkelige eller uegnede, må man insistere på en "time out" med henblik på at udsætte projektet indtil der findes tilstrækkelige rammer, eller på at projektet reduceres eller forenkles. Det er vigtigt at huske at så snart byggeriet står færdigt, glemmes præmissen hvorimod værket står i mange år. Som projektleder og bygherre står man til ansvar for det arkitektoniske resultat, uanset om man vil det eller ej.

Ståsted

Udgangspunktet for arkitekturopfattelse er påvirket af den rolle man har, f.eks. er der forskel på hvordan bygheren/brugeren, arkitekten, eller beskueren f.eks. naboen opfatter det arkitektoniske.

For bygherren er det som regel tid, økonomi og indfrielse af programmet der er det vigtige. Arkitekten har ofte primært fokus på formgivningen, og for nabolaget er det udseendet og samspillet med omgivelserne, der er det vigtigste.

Uanset hvor privat et projekt måtte være, indgår det i miljøet og har indflydelse på andre og på omgivelserne. Derfor er det altid bygherrens ansvar at inddrage tilstrækkelig arkitektfaglighed til at varetage et helhedssyn i projektudviklingen.

Arkitektonisk kvalitet

Hvis du overvejer at bygge eller gerne vil forstå arkitektur, er der 5 grundlæggende og tilbagevendende temaer, som gælder for såvel nybyggeri som projekter på eksisterende bebyggelse. Her er disse beskrevet i kort form for at give et indblik i den arkitektoniske proces

Kultur

Bygværker afspejler vores traditioner, byggetekniske formåen og de klimatiske forudsætninger.

Hver tid har sit arkitektoniske udtryk, hvor arkitektoniske elementer som proportioner, materialer, vinduesformater og detaljering i facader, typisk fortolkes i en nordisk arkitekturtradition.

Vellykket ny arkitektur afspejler vores tid og respekterer den omgivende og evt. iboende kulturarv. Den er udført med den formåen og de muligheder, vi har i dag.

I projekter på eksisterende bebyggelse eller i miljøer med bevaringsværdi skal ændringer gennemføres, så stedets kulturarv fortsat er autentisk, kan aflæses og er "respekteret".

Kultur

Bygværker afspejler vores traditioner, byggetekniske formåen og de klimatiske forudsætninger.

Hver tid har sit arkitektoniske udtryk, hvor arkitektoniske elementer som proportioner, materialer, vinduesformater og detaljering i facader, typisk fortolkes i en nordisk arkitekturtradition.

Funktion

Uanset om det er ny arkitektur eller projekter på eksisterende bebyggelse, er målet, at arkitekturen er velfungerende, giver muligheder for alle ("universelt design"), løser opgaven og måske endda tilbyder mere end det. Dette for individet såvel som for fællesskabet. Funktionen skal ses i perspektivet fra både nutidens og fremtidens brugere.

Bæredygtighed

Løbende vedligeholdelse er økonomisk mest fordelagtigt og giver en lang levetid, og lang levetid er bæredygtigt. Ved nye behov og ønsker er der stor gevinst ift. bæredygtighed, såfremt eksisterende bygninger kan være en ressource for det nye.

Stedsans

Vellykket arkitektur forholder sig til områdets karakter og kvaliteter, hvilket ikke udelukker, at den kan være nytænkende.

I alle bygningsarbejder må ambitionen for den arkitektoniske kvalitet være lige så høj, eller endda højere, end det stedlige niveau.

Vellykket ny arkitektur afspejler vores tid og respekterer den omgivende og evt. iboende kulturarv. Den er udført med den formåen og de muligheder, vi har i dag.

I projekter på eksisterende bebyggelse eller i miljøer med bevaringsværdi skal ændringer gennemføres, så stedets kulturarv fortsat er autentisk, kan aflæses og er "respekteret".

Ved eksisterende bebyggelse er det vigtigt at gøre sig klart, hvorvidt ejendommen egner sig til de nye ønsker.

Ved nybyggeri skal det vurderes, om sted og omgivelser kan bære de nye funktionsønsker. Herunder om en fortætning kan lade sig gøre, og om de nye arealer og funktioner, f.eks. carporte og lignende, kan indpasses på stedet.

Ved ny arkitektur er der en klima- og miljømæssig gevinst i at designe med mål om lang levetid, bæredygtige materialer og lavt forbrug i tilblivelsen og i den efterfølgende drift.

I projekter på eksisterende bebyggelse kan energioptimering udføres på arkitekturens præmisser, således at bygningen opretholder sine arkitektoniske kvaliteter og eventuelle kulturarvs-værdi. Der er f.eks. mange muligheder for effektiv efterisolering, bl.a. kan de oprindelige vinduer ofte forbedres frem for udskiftes.

Ved nybyggeri er det arkitektoniske hovedgreb og dets sammenhæng eller brud med omgivelserne et valg, der må afhænge af, om områdekarakteren er præget af homogenitet eller variation.

I projekter på eksisterende bebyggelse må hovedidéen (bevaringsstrategi) passe til stedets bærende værdier.

Samtidigt skal ændringer afbalanceres. Dvs. istandsættelser udføres i overensstemmelse med bygningens kulturarv og byggeskik. Tilføjelser bør enten være fortsat brug af oprindelige elementer, alternativt afbalancerede "nutidsmarkører".

Der er steder, der kræver forsigtighed og der er steder, hvor netop et nyt indgreb kan løfte den samlede oplevelse.

Kultur

Bygværker afspejler vores traditioner, byggetekniske formåen og de klimatiske forudsætninger.

Hver tid har sit arkitektoniske udtryk, hvor arkitektoniske elementer som proportioner, materialer, vinduesformater og detaljering i facader, typisk fortolkes i en nordisk arkitekturtradition.

Formgivning

Æstetik og bygningsfysik. Det er en arkitektonisk kvalitet, når former og materialer både har gode egenskaber og giver sansestimulerende oplevelser. Æstetik hænger sammen med f.eks. proportioner, farver og stoflighed (materialeoplevelse). Egenskaberne er f.eks. holdbarhed, akustik og indeklima.

Vellykket ny arkitektur afspejler vores tid og respekterer den omgivende og evt. iboende kulturarv. Den er udført med den formåen og de muligheder, vi har i dag.

I projekter på eksisterende bebyggelse eller i miljøer med bevaringsværdi skal ændringer gennemføres, så stedets kulturarv fortsat er autentisk, kan aflæses og er "respekteret".

Ved ny arkitektur kan det gøre stor forskel, om der ud over f.eks. gode facadekompositioner også er en omhu med materialer og detaljer.

I projekter på eksisterende bebyggelse må de æstetiske greb enten harmonere med (være indføjte og diskrete) eller kontrastere (være tydelige, men stadig respekterende) de stedlige bevaringsværdier.

Bevaringsværdige bygningsdele må restaureres, men undgå at fjerne det, der viser alderen, f.eks. tykke fastsiddende malingsslag eller gammelt glas.

Det kræver en særlig faglighed at aflæse og behandle bevaringsværdier, så de både bevarer autenticiteten og indgår naturligt i en æstetisk helhed.

Arkitektur og kulturarv er komplekst, men med faglighed og opmærksomhed på disse 5 temaer kan der opnås et fælles sprog og et professionelt arkitektonisk helhedssyn.

Overvej du at ombygge eller at bygge nyt, er det muligt at få en dialog med Plan og Byg. (plan-byg@gentofte.dk)

Arkitektonisk kvalitet

I antikken beskrev den romerske bygmester Vitruvius (ca. 75 f.Kr.-25 f.Kr.) arkitektur som "Firmitas, Utilitas et Venustas". Disse tre ord kan oversættes til "Bygningsfysik, funktion og æstetik"

Arkitektonisk kvalitet i dag, må også afspejle det omgivende samfund og den miljømæssige indflydelse. Hvis du overvejer at bygge, eller bare gerne vil forstå og drøfte arkitektur, er der 5 grundlæggende og tilbagevendende temaer der skal iagttages.

Her er disse beskrevet i kort form for at give et indblik i den arkitektoniske proces for såvel nybyggeri som projekter på eksisterende bebyggelse.

Arkitektonisk kvalitet - mål og anvendelsesmuligheder

De 5 temaer giver et grundlag for en kvalificeret helhedsvurdering, så ud over denne beskrivelse er temaerne også afsæt for decideret værdisætning

Helhedsvurdering og evt. værdisætning er en metode som udover den generelle kvalificerede arkitekturdiskussion kan benyttes i mange sammenhæng, f.eks. i notater om den arkitektoniske påvirkning eller i VVM-redegørelse²

De inspirerende frie arkitekturtanker og samtaler kan eller skal naturligvis ikke nødvendigvis sættes på form, men med de 5 temaer, har man mulighed for at komme hele vejen rundt om de væsentlige forhold der spiller ind på arkitektonisk kvalitet, og samtidig i en forståelsesramme som både arkitekt og f.eks. bygherre kan forholde sig til

Metoden er udviklet fra dialog med SLKS³, der er opnået gode resultater med denne helhedsvurdering-/værdisætning bl.a. er der udviklet bevaringsstrategier der i høj grad forholder sig til kulturarvsværdierne i holistisk samspil med de øvrige værdier. På den måde er der opnået arkitektoniske helhedsløsninger på fredede bygninger, som har sikret en benyttelse og dermed fortsat beskyttelse. Uanset hvor man befinder sig ift. arkitekturen, eller i en arkitektonisk proces giver det værdi og substans at iagttage tid, funktion, bæredygtighed, helhed samt æstetik og bygningsfysik.

Forfatter: Christian Olesen, Arkitekturrådgiver Gentofte Kommune
Arkitekt maa, Nordmak

² VVM-redegørelse, vurdering af virkninger for miljøet, er en redegørelse for, hvordan et bygge- eller anlægsprojekt vil påvirke det omgivende miljø

³ Slots- og Kulturstyrelsen, der bl.a. varetager myndighedsfunktion ang. bygningsfredninger